

Олимпиада-2023

Күндү олимпиада кыттыылааба!

Эйигин өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада түмүктүүр түһүмэбэр кыттан эрэргинэн эбэрдэлиибит!

А соруудах (40 баал). Сорудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии сорудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (30 баал). Ырытыы арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулунан толор.

С соруудабы (30 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыярга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсабайдык-хомоҕойдук суруйарын арыян ырыт.

Ырытыыга тизкиһи оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэбин тутуһуу, ырытыы тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болбой.

Ситиһини бабарабыт!

А чаас

Таба суруйуу, дорҕоон үөрэбэ

1. Таба суруллубут тылы бул.

энэр – энээр

сүүрдүттэр – сүүрдүттэр

энин – инин

сүгэннэн – сүгэнэн

салгыы – салбыы

куоракка – куоратка

салгааһын – салбааһын

кытарчы – кытаччы

отчут – оччут

собуруунгу – собуруунгу

2. Аһаҕас дорҕоон силлиспит тылын бул, састаабынан ырытан көрдөр.

Эйиэхэ бокулуон уураары

Элиэнэ бэккэ да кыһаллар,

Эн уоттаах уостаргын уураары

Долгуннар таастары кыһаллар. (Иван Арбита)

3. Саха норуотун чулуу уола С.А. Новгородов, академик Л.В. Щерба үөрэҕин ылынан, «Бастаанны сурук-бичик» (1922) диэн букубаарын айбыта, суругар «хайдах санарарын курдук суруй» диэн бириинсиби тутуспута.

1922 сыл. Айаал уол, чүмэчи уотугар суруйа олорон, тэтэрээтигэр алҕаска чэрэниилэ бөҕөтүн түһэрэн кэбиспит. Уол кинигэттэн устубут ханнык буукубалара көстүбэт буолбуттарый?

twa aqata ajang kihitin qahan davanw
qalzar:ed idelq bucut kyny meli
wlan bawlca a walzawwat aka:rw
baja:ri ti:her oeidq buol:awna
tupsar gar kwhanar

Хоруйа:

twa (...)aqata ajang kihitin qahan davanw
qalzar:ed idel(...)q bucut kyny mel(...)i
(...)wlan bawlca(...)a walzawwat aka:rw
baja:ri ti:her oido(...)q buol:a(...)wna
tupsar(...)gar kwhanar

Лиэксикэ

4. Ханнык тыллар этиллибиттэрий?

а. Дьобус кыра сүгэ	
б. Ыныыр кэннинэн ат самытыгар саба уураар, бүрүйэр, ойуулаах-оһуордаах, киэргэллээх танас.	
в. Тьа ортотугар сытар, кытылыгар сыһыта-хонуута суох, хара маһыттан уулаах күөл.	
г. Былыр ыраахтаабы былааһын сабана түүлээбинэн төлөнөр нолуок, түһээн	

5. VI-VIII үйэлэргэ олого сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт.

5.1. Бу соруудахха былыргы түүр тылыттан бэриллибит тылларга сахалы тылбааһын талан туруоран биэр.

siŋir	эмис
semiz	абыс
satīŷla	иниир
sekiz	эн
sen	атыылаа
siz	эһиги

5.2. Былыргы түүр тылын сабаттан саха тылыгар туох уларыыы барбытый?

6. Хоһоонно омоформалар бэриллибиттэр. Үөскээбит төрүтүнэн олохторун бэлиэтээ.

*Биһиги тааһынан **тапталлар (А)***

Биэрэги кэрийэн испиппит,

*Мичээрдиир эйэбэс **тапталлар (Б)***

Миньныгэс мүөттэрин испиппит. (Иван Арбита)

<i>А</i>	<i>үөскээбит олох</i>
<i>Б</i>	<i>төрүт олох</i>

Морполуогуйа

7. И. Гоголев «Үрдүккэ талаһыы» хоһоонуттан бэлиэтэммит тыллар ханнык саҥа чааһа буолалларын суруй.

***Мин** кыра оҕо сааспыттан*

***Үрдүк** халлааны таптыбын,*

***Таптыбын** сааскы сарсыарда*

*Кини күп-күөбүнэн **тунаарарын.***

*Улааттым. Көхсүбэр **күлүмнүүр***

Көмүс кынат суох. Оо, арай,

*Кынаттаах **сүрэбим** арай*

*Үрдүккэ **көтүөн** бабарар.*

<i>мин</i>	
<i>үрдүк</i>	
<i>таптыбын</i>	
<i>сарсыарда</i>	
<i>тунаарарын</i>	
<i>күлүмнүүр</i>	
<i>сүрэбим</i>	
<i>көтүөн</i>	

8. И.Гоголев хоһоонугар бэлиэтэммит тыллар ханнык саҥа чааһа буолалларын быһаар.

*Көрөр буоллум **аһынаммын***

*Оҕочоос тиит **издэстэрин***

*Дьыбарга **үлүтүмээри***

*Тон хаарынан **сотторун.***

Хоруйа:

А. Аат туюхтуур

Б. Сыһыат туюхтуур

В. Тус туюхтуур

Г. Үлүбүөй туюхтуур

9. Ханлык сыһыары бэлиэтэммитин ый:

аахтарбыт < аах + тар + быт

А) билигин ааспыт кэм сыһ.

Б) дыһайар туһайыбы сыһ.

В) туюхтуур үөскүүр сыһ.

Г) элбэх ахсаан сыһ.

10. Күннэтэ тахсар “Сулустар сүбэлиллэр” интернекке рубрика алҕаһын көннөр. Этиитин тутулун уларыппакка, таба суруллуутун көннөрөн биэр.

Хой 20.01.23

Өр кэмгэ ситиспэккэ сылдыбыт дыһалаһын ситиһиэн

Обус

Туохха да долгуйума, олох сүүрүгүн устун көнгүл аргый устан ис

Игирэлэр

Бүгүнгү күн элбэх түбүк күүтэр: өй үлэтинэн дырыктаныан, доботторгун көрсүн

Рак

Бүгүн доботтору кытары көрсүһүү тосхойуо, элбэх умнуллубат түгэннэр баар буолуохтара

Хахай

Олохтор буолбатах үтүмэн үөрүү тосхойуо, соһуйан бэйэн да билбэххэ хаалыан

Кыыс

Олохтор уларыһы бөһөтө буолаары турар

Ыйааһын

Дьизэ кэргэнгэр болҕомто уурар ирдэнэр, сүрүннээн аҕа саастаах дьонго күүс-көмө өйөбүл буоларын наада

Скорпион

Тус олохтор сыһаннаах интириэһинэй этии кириэ

Охчут

Таптыыр киһин диэн эн өр кэмгэ көрдөөн булбут киһин буолбакка, олохтор соһуччу киирэн сүрүн миэстэни ылбыт киһи

Чубуку

Ким эрэ олоһор сүдү суолталаах киһи буола сылдыһын. Дьон эрэлин түһэн биэриэмэ

Күрүлгэн

Дьылба хаан эйиэхэ сүрдээх тургутууну бэлэмнээн олорор, кыайдаргын-хотторгун наһараадаланыан, ыһыктынан бистэргин туга да суох хаалыан

Балыктар

Ким эрэ эйиэхэ кистэлэнгин сатаан арыйбакка сылдыһар, тулаһын болҕойон көр

Синтаксис

11. Бэлиэтэммит тыл ханнык этии чилиэнэ буоларын ый: *Оччоҕо тоҕо солуута суох эрэйдэнэбин? <...> Солуута суох эрэйдэнимэ.* (АА)

А. быһаарыы

Б. сиһилии

12. Этии тутуах чилиэнин, туһааны, бэлиэтээ.

Икки уол тугу эрэ ботугураһан кэпсэтэ истилэр.

13. Этии тэнийбитин-тэнийбэтэбин быһаар.

А) — *Хайа атыг сүүрүгү?* (Амма Аччыгыһа)

Б) *Холкулар, баҕар, тумналлара буолуо.* (Амма Аччыгыһа)

Хоруйа:

А)

Б)

14. Тыл ситимин ый.

Кыымнаайы ыалларын оҕолоро эбэлэрин-ийэлэрин хаһытаппытынан мүччү түһэн, аттаахтар диэки сырыстылар. (Амма Аччыгыһа)

А. салайыы

В. сөпсөһүү

Б. сыстыы

Г. тардыы

15. Сурук бэлиэтин туруор.

1. *Дьэ ити курдук Ньукуус биһикки биир ротаҕа түбэсигэн хаалбыппыт* (А) мин (Б) командирьнан, кини (В) саллаатынан. 2. *Дьибэр тиийэн* (Г) мин оччотообуга улахан убайбар олорор этим (Д) (Е) сарсын түүн төрөөбүт өрүспүн тангары устуохтаахпын былааннанан бардым.

Хоруйа:

А –	Г
Б –	Д
В –	Е

16. Баһылатыылаах холбуу этии салаа чааһын арааһын быһаар.

А. <i>Киэһэ хойут сыппыт дьон сарсыарда күн үөһэ ойбутун кэннэ тураллар. (НЯ)</i>	1. Тэнниир салаа этии
Б. <i>Акаарыга холуйбуттарыттан Микиитэ олус кыһыйар (АА)</i>	2. Кэм салаа этии
В. <i>... балык уу дирингэр дьулуһарын кэриэтэ, хайа да омук көнгүлгэ ... тардыһар (ЕН)</i>	3. Туһаан салаа этии
Г. <i>Хас да үлэни онгорорум ыарахан.</i>	4. Быһаарыы салаа этии
Д. <i><...> диэн эмээхсин улахан уола Сөдүөт бардыгыныыр саҥата бобуланҥныыр. (АА СК)</i>	5. Төрүөт салаа этии

Тыл култуурата

17. Бэриллибит этиилэргэ алҕаһы көннөр:

1. 40-тан тахса араас общественнай түмсүүлэр бааллар. 2. Үөһүнэр-көһүүрдэр мусталларын суох онгорор үлэ саҕаланна. 3. Суол алдьаннабына, барааһын-кэлээһин тохтуохтаах. 4. Өр кэмгэ курааннар турбуттара. 5. Бырайыак сыала оһуокайы сөргүтээһин уонна сайыннарааһын буолар.

18. Сомоџо домоџу сыыһа туттубуттарын кѳннѳр:

А. Тойонуттан куттанан хороонугар уу киирбит. Б. Сяа ортотугар быччаххайга дылы. В. Сэнээбиккиттэн тоскун ылыан. Г. Кини омурнаах кэпсээниттэн быарым ыалдыар диэри күлэрим.

А.

Б.

В.

Г.

В чаас

1. Бэлиэтэммит тыллары састаабынан ырыт:

Толоруу холобура: ойуула^атан < ойуу + ла^а + т + ан

ойуу – тыл олобо, аат тыл

-лаа – туохтуур үөскүүр сыһ.

-т – дьаһайар туһайыы сыһ.

-ан – урут сыһыат туохтуур сыһ.

а

аа – үһүн аһаҕас дорҕоон кылгас аһаҕаһынан солбулуута

1. Тыл – мин хааммынан устара,
Тыл – мин сүрэхпэр дьиилэммитэ. (С. Гольдерова)
2. Күн сардангата ыраах сис быһыһынан охсуллубут. (АА)
3. Дүлүн мастары хайыталаан кэбистэ.
4. Обонньору учуутал уол олус аһынар, ааттаһыан, уоскутуон баҕарар. (АА)

2. Сиинтэксистии ырыт (этии чилиэнинэн ырыт, сана чаастарын суруй, этии тиибин ый, ситиминэн ырыт, сурук бэлиэтин быһаар):

Амма бытархай тааһынан муосталаммыт, ырааһынан дьэңкэрбит «чэпчэки» уутугар алыһар үөрэ тингсиринэр <...> (Амма Аччыгыһа “Сааскы кэм”)

С чаас

Софрон Данилов «Дьоллоох буолун, бар дьонум!..» кэпсээниттэн уруһуйдьут ис санаатын көрдөрөр быһа тардыыны аах. Тылын-өһүн, уус-уран ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыйарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста). (40 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.

Кини тэтэркэй иннээх этиргэн сирэйэ мичилийбит.

«Мичилийбит?.. Иэдэһэ? Инэ? Уоһа? Чэ, сөп, олоҕор, баҕар, мичилийдиннэр даҕаны. Харабыттан уратылара. Оттон хараҕа? Кини санаатын туох-ханнык иннинэ хараҕа этиэхтээх. Кини ис туругун. Үөрбүтүн дуу, хомойбутун дуу. Өрөгөйдөөбүтүн дуу, санаарҕаабытын дуу. Сирбитин дуу, сөбүлээбитин дуу. Кэлэйбитин дуу, хайҕаабытын дуу. Кыһырбытын дуу, көннүөрбүтүн дуу. Өстөммүтүн дуу, таптаабытын дуу... Итини, чэ, көннөрү үөрбүт биитэр көннөрү хомойбут хараҕы ойуулуур соччо уустуга суох буолуо. Дьон ону, ол ойуулаабытын курдук, «ээ, үөрбүт кыыс», «ээ, хомойбут уол» диэн көннөрү көрөн эрэ аһарыахтара. Көрөөт да тута умнуохтара. Оттон эн, дьиннээх талааннаах художник эбит буоллаххына, ол ойуулаабыт кинин хараҕынан дьон уйулҕатын долгутуохтааххын, дьон санаатын аймыахтааххын эбээт. Ол харах кинилэр өйдөрүгэр-сүрэхтэригэр инэн хаалыахтаах. Суолдьут сулус кэриэтэ кинилэр күнүскү санааларыгар, түүннү түүлэригэр сылдыһыахтаах, кинилэр олохторугар, үлэлэригэр көмөлөһүөхтээх. Ол туһугар ити харах туохтан өрөгөйдөөбүтэ биитэр санаарҕаабыта, туохтан сырдык чабылыннаабыта биитэр будулуйа хараарбыта дьонно өйдөнөр буолуохтаах. <...>

Оттон ити кыыс хараҕа?.. Үөрбүт. Мичээрдээбит. Ону ааһан өссө — күлүм аллайбыт харах... Тоҕо?.. Туохтан?.. Биллибэт. Көннөрү үөрбүт харах — онон бүтэр. <...> Оттон бу кыыс хараҕа уратытык мичилийбит, уратытык чабыллыбыт харах буолуохтаах этэ. Көрбүт эрэ кини кутун-

сүрүн долгутахтаах, сүрэжин-быарын өрүкүтүөхтээх этэ. Киниэхэ сүппэт иэйиини, үтүө санааны үөскэтиэхтээх этэ. Онтуката?.. Мичээрдиир... Мичилийэр... Санаата суохтук... Иэйиитэ суохтук... Ону ааһан өссө ааргытык... Даа, даа, ааргытык!»

(Софрон Данилов «Дьоллоох буолун, бар дьонум!..»)